

Cultura de profunzime la românii din Basarabia de sud (studiu de caz)

Lucia Cireș

Lucrarea aceasta este rezultatul unui sondaj efectuat într-o singură zi, 19 iunie 1999, în *Satul Nou* (*Novosiolovka*), raionul Sărata, fost *Gura Cilighidrii*, din vechiul județ Cetatea Albă¹, cu prilejul unui turneu cultural-artistic organizat de doamna Areta Moșu, președinta Despărțământului „Mihail Kogălniceanu”, din Iași, al Societății „ASTRA”, la românii din regiunea Odesa. Este, de fapt, o „mostră” de cultură tradițională românească păstrată după un secol și jumătate de ocupație rusească (țaristă sau sovietică) și ucraineană².

Satul se află pe malul stâng al *Kogălnicului*³, la confluența cu pârâul *Cilighidrea*, la poalele dealului *Podiș*, transformat în carieră de piatră. Satul avea, în anul 1827, 335 de locuitori (65 de familii de români, trei de ruteni și una de evrei), în marea lor majoritate fiind, după spusele localnicilor, veniți *din sus*, din ținutul Hotinului, purtând numele: *Săcară, Frunză, Buzgan, Pelin, Goga, Neculce, Boiștean, Mărcă, Strat, Chirău* (familie coborâtă cu trei turme de oi din Carpați, după cum susțin descendenții acesteia). Rutenii se numeau *Revencu, Bejan* și *Gărgaci*. Prin căsătorii mixte, s-au adăugat locuitori de naționalitate rusă și bulgară.

Printre argumentele invocate pentru originea nordică a românilor de aici sunt numele de familie citate mai sus, fonetismele, în special palatalizarea specifică nordului Moldovei, și câteva adverbe și locuțiuni adverbiale: *amúș* (la sud, *acúș*), *în sus* (la sud, *în deal*) și *în jos* (la sud, *în vale*).

Singura culegere de folclor din zonă, *Folclor din Bugeac*, a fost publicată de un colectiv de la Academia de Științe din Chișinău, Institutul de Limbă și Literatură, în 1982⁴.

¹ În *Dicționarul geografic al Basarabiei* de Zamfir Arbore, București, Socec, 1904, p. 202, apare „**Șilighider**, rusește **Cilighider**, *vale* și *pârâu* în jud. Acherman. [...] aproape de râul Cunduc, lângă Satul-Nou sau Șilighider. [...] Valea poartă și numele de Tamur”.

² Principalele informații le-am obținut de la doamna profesoară de limba română Liuba Stratu, localnică, absolventă a Universității de Stat din Chișinău, care consultase și scrisul unei monografii alcătuite de profesorul Mihai Bejan, mutat, între timp, la Chișinău. Am mai înregistrat texte folclorice și relatări cu valoare documentară de la Galina Petrovna Cernega, în vârstă de 53 de ani, absolventă a zece clase, o bună păstrătoare a graiului local și a folclorului moștenit de la generațiile anterioare.

³ Numit **Cunduc** sau **Cohâlnic** în *Ibidem*, p. 81.

⁴ *Folclor din Bugeac*, alcătuitori G. G. Botezatu, I. V. Buruiană, N. M. Băeșu, E. V. Junghietu, L. I. Curuci, S. G. Moraru, Iu. I. Filip, A. S. Hâncu, V. A. Cîrîmpei, I. D. Ciobanu, Chișinău, Editura Știința, 1982. .

Din ciclul *Obiceiurilor de familie*, cel mai bine s-a conservat *Nunta*, cu numeroase rituri arhaice, manifestându-se o grijă specială pentru întemeierea noilor familii, care trebuie să consolideze o societate conștientă de identitatea sa. *Logodna* era obligatorie, de altfel imperativele tradiției sunt subliniate de fiecare dată prin adverbul, accentuat apăsător, *númaidecât*, cu sensul „negreșit, neapărat”. Înțelegerea se face întâi între părinți și apoi sunt chemați tinerii pentru a li se comunica ce s-a hotărât. *Starostele* este prezent „numaidecât” la acest ritual. Acum, inelele de logodnă se ascund în grâu, iar cel care îl va găsi mai repede, se zice că va fi mai harnic și mai „agonisitor”.

După cununie, mirele pleacă la casa lui, iar mireasa la casa ei, însoțiți de „oaspeții” fiecărui neam. Mai târziu, vine mirele, cu alaiul său, după mireasă. Aceasta îl așteaptă în ușă, însoțită de *druște*. Dar înainte de a intra în casă, are loc o așa zisă „luptă”, în care *vorniceii* și *druștele* mirelui, pe de o parte, și *druștele* și *vorniceii* miresei, pe de altă parte, „se împroașcă” cu „glume” unii pe alții și toți „se stăruie” să fure *colacul mirelui* și *colacul miresei*, iar cei care reușesc sunt considerați mai „isteți”. Apoi, mireasa iese „în ogradă” cu *druștele* și *vorniceii*, unde se dansează, în timp ce mirele cu oamenii lui stau la masă. *Darea miresei* este un moment important: mirelui i se prezintă diferite persoane deghizate, cât mai „deochete”, îmbrăcate „ca și cum în mireasă” care sunt „cinstite” și fac glume cu mesenii, dar mai ales cu mirele. Când, în sfârșit, „cu mare greutate” aduc mireasa, se cântă un cântec de jale, părinții „își iau rămas bun” de la mireasă, pe care i-o dau mirelui, zicând: „Noi am avut grijă, am crescut-o, am făcut-o mare, sănătoasă, am înzestrat-o, acum, tu o păstrezi, o îngrijești, o aperi de foc și de apă”. Apoi *se joacă hobotu: druștele drepte* stau la capul miresei cu *stible de busuioc* și „o păzesc ca nu cumva *vorniceii mirelui* să-i pună pe cap *broboada*”, jucată pe două *vergi de stof*, în timp ce muzicanții cântă un dans „măruntel”. Are loc un mic spectacol considerat de asistență „frumos, atrăgător”. După ce, în sfârșit, *broboada*, care este cadou de la *nănașă*, a fost pusă pe capul miresei, *vorniceii* rup bețele de stof și le aruncă „peste acoperiș, în urma casei”, semn că tânăra „și-a luat rămas bun de la *fetie*”.

În volumul deja citat, *Folclor din Bugeac*⁵, apare și o orație la *Brad*:

Bine te-am găsit, cucoane nun mare,

Am venit cu acești patru brazi înalți și întunecați!

Până când acești patru brazi înalți și întunecați

Nu se vor lumina,

Nimeni din masa dumneavoastră nu va lua.

(Vine o babă și leagă cu batiste cele patru biciuri [subl. n.]= brazil).

Am venit ca să ridicăm acești patru brazi înalți și luminați.

Când acești patru brazi înalți și luminați îi vom ridica,

⁵ Întrucât colecția a putut fi consultată abia după cercetarea de teren, am utilizat-o numai la confruntarea materialelor și la întregirea informației.

Toată masa dumneavoastră se va ospăta.

Poftim, cucoane nun mare și cucoană nună mare,

Și ospătați-vă toți mesenii dumneavoastră!⁶

Un alt episod spectaculos al obiceiului se desfășoară luni după amiază, când femeile, mai ales rudele mirelui, pornesc prin sat, legate cu un prosop, purtând în mână un *șâp* cu vin fiert, îndulcit, și „poftesc la *hostropăț* numai și numai gospodinele caselor”. *Șâpul* sau *garafa* se leagă cu *lâneț* roșu și cu *stible* de busuioc sau, toamna, cu *gherghine* și alte flori. Când pornesc, „numaidecât trag un dans mărunțel, *Mărunțica*, și chiuie”, iar lumea știe că „s-a pornit poftirea la *hostropăț*”. „În ograda gospodinei chiuie, îi spune cine o pofteste, din partea mirilor, a nunului mare, a socrilor mici, bea o gură de vin, mulțumește și face urări tinerilor”. Spre seară merg la casa socrului mare cu daruri necesare în gospodăria tinerilor. Petrecerea nu începe până nu sosesc *femeile de la nuna cea mare*. Începe o înfruntare în strigături, „cine pe cine se dovedește” (în funcție de conținut și de talentul rostirii) și se dansează cu frenezie, fiecare femeie manifestându-și plenar măiestria. Strigăturile trebuie „numaidecât *să atingă* “ – să satirizeze – sau să laude pe mire, mireasă, nună, soacră mare, soacră mică. La începutul petrecerii, mirii se așază pe două scaune cu perne, „mireasa pe piernă, numaidecât”, iar nuna cea mare îi „hrănește cu colac și vin îndulcit”.

Cu privire la de riturile funerare, consemnăm doar bocetul în formă improvizată, „fiecare își bocește durerea lui”. Doamna Stratu remarcă faptul că exprimarea eufemistică „te-ai călătorit” în loc de „ai murit” se utilizează numai în bocete, iar cel mort este numit invariabil *dușeta*, chiar dacă își bocește fiul, nu-i zice *tu* sau *dragul meu*. Este vorba, de fapt, de o atitudine excesiv de prevenitoare, pentru a nu supăra în vreun fel sufletul care s-a despărțit de neamul său pământesc.

Dintre *Obiceiurile calendaristice*, mai bine reprezentate sunt cele de la sărbătorile de iarnă. La Crăciun, copiii, apoi tinerii, mai ales flăcăii, merg la colindat, cântând, de regulă, colinde religioase. Băiețelul gazdei noastre știa o colindă din manualul său de clasa a IV-a, tipărit la Cernăuți, care era și cea mai frecventă în manualele din Țară în perioada interbelică (*Sculați, sculați, boieri mari*,). Dar și mezina casei, la patru ani neîmpliniți, știa o parodie de colindă, străveche formulă de descolindat rostită de copii la casele unde nu erau primiți: „Colindeț, colindeț, / Bagă p...ța-n săculeț!”, recitată spontan, cu nonșalanță, pentru care, bineînțeles, mama ei a admonestat-o, mirându-se de unde a învățat-o. Din cultura orală străveche, desigur! Cu colinda merg și adulții, târziu, după ce i-au primit pe colindători, pornesc să-și felicite *nănașii*, părinții. Întâi colindă la fereastră, apoi sunt invitați în casă și li se dau darurile tradiționale, ca și la copii: colaci, covrigi copti în casă și dulciuri.

De Sfântul Vasile, în ajunul Anului Nou, copiii merg cu *hăitul* (plugușorul), iar flăcăii, cu *Capra*. Personajele, costumate adecvat, sunt: *Stăpânul Caprei*,

⁶ *Folclor din Bugeac*, p.117, culege A. S. Hâncu, de la Melnic Toader I., 56 de ani, în 1967.

Baba, Moșneagul, Țiganul, Doctorul și Muzicantul. La sfârșit, ca să învie *Capra*, pe care o împușcase *Boierul* sau *Evreul*, cântă muzica și toți joacă.

Horă, *Joc*, cum se zice aici, s-a făcut până prin anii '60, „la o margine de pădure”. Acum, cei din sat „se stăruie” să reînvie tradiția horei a doua zi de Paști. „Înainte vreme se făcea și *scrânciob*, ne stăruiam să avem câteva ouă frumoase ca să ne dăm în *scrânciob*”.

Un obicei mai rar întâlnit în actualitate, dar bine păstrat la Satul Nou, este *Pitrecania* recruților: „De ani și zeci de ani, oamenii satului, rudele, prietenii apropiați ai flăcăului se adună la o masă de sărbătoare, unde îi spun ultimele cuvinte pentru a pleca să-și facă slujba la armată. În ziua cea, băiatul cu prietenii cei mai apropiați, *numaidecât* găsesc o căruță cu cai, rudele cele mai apropiate, femeile, *nanele*, adică *nănașele de botez*, îl leagă în cruce cu prosoape pe acel băiat și ei se urcă în căruță și o jumătate de zi umblă prin sat cântând cântece *recrutești*, *ostășești* și poftesc prietenii, tovarășii, consătenii la această masă sau *pitrecanie*”. Cântecele sunt vechi, românești, „de la părinții și bunei noastre”. Galina Cernega ne-a reprodus cântecul pe care l-a cântat când a plecat iubitul ei, Ionică, la armată, deci cam prin 1964, pe motivul *Trenule, mașină mică*, având refrenul *Dor, trenule, dor, ș-am să mor*, într-o altă variantă poetică și muzicală decât cea cunoscută și difuzată pe posturile românești de radio. Un alt cântec din aceeași categorie ocazională, vechi, cu o melodie specific moldovenească, ste *Când am mers la recrutare*, cu clișeele poetice cunoscute pe această temă.

Din repertoriul de cântece lirice am mai înregistrat un cântec de înstrăinare, învățat de doamna Liuba Stratu de la tatăl ei, pe care îl reproducem în întregime, pentru forma cizelată poetic și capacitatea de expresie sinceră condensată de canoanele speciei:

Întru-n casă sâ grăiesc,
Tăț di mini sâ feresc.
Aș grăi cu măculița,
Țârna-i astupă gurița;
Aș grăi cu tata meu,
Nu-l lasă pământu greu;
Ș-aș grăi cu sorioara,
Ni disparti grănisora;
Ș-aș grăi cu frațai mei,

Tari sântem puțuntei.
Plinâ-s, Doamni, eu di jăli
Ca Nistru di k'etriseli;
Plinâ-s, Doamni, eu di dor
Ca șa Nistru di nămol.
Întru-n casă sâ grăiesc,
Tăț di mini sâ feresc,
Întru-n casă, ies afară,
Lăcrimili mă doboară.

Alte texte înregistrate (de la Galina P.Cernega, 53 de ani)

Când s-au dat noroacele,
Și când s-o dat noroc în sat,

Eu eram cu vacele, of,
Eu eram la sămănat.

Hai, maică, la iarmaroc
 Şâ m-ei cumpăra noroc.
 Of, /: dragul mamii, fii cuminte, :/
 Că norocul nu să vinde,
 /: Nici la sărac, nici la bogat, :/
 Numai cui Domnu i-o dat.

*Cini ari feti multi
 În Nistru să le cufunde,
 Cini ari numai una
 Să-i rupă capul cu mâna,
 Să n-o ducă-n sat străin,
 Să nu tragă-atâta chin.
 Frunzuliţă trei arginţ,
 Am fost una la părinţ,
 M-o-nzăstrat şi m-o-mbrăcat,
 N-o ştiut cui m-o dat.
 Mi-a vinit flăcăi din sat,
 Şi măicuţa nu m-o dat;
 Mi-a venit unul din lume,
 Cu douăsprizăsi nume,
 /: Nevăzut, necunoscut, :/
 Şi măicuţi i-a plăcut.
 După două luni de zile,
 Vini maica pe la mine,
 Să mă vadă de-o duc bine.
 De frică şi de ruşine,
 I-am spus maicăi c-o duc bine.
 Dac-o duci tu, fiică, bine,
 Unde-i carnea de pe tine?
 Mi-i bărbatul cotoros,
 Mi-o ros carnea de pe os,
 Şi mi-i soacra cotoroasă,
 M-o ros carnea de pe oasă.
 Adă, maică-un car cu boi
 Şi-m ié zăstrea înapoi,
 Şi o du din gară-n gară
 Şi dă-i foc să ardă-n pară.

*

Trenule, maşină mică,
 Dor, trenule, dor, ş-am să mor,
 Unde-l duci pe Ionică,
 Dor, trenule, dor,

Şi îl duci din gară-n gară
 Ş-ăl hrăneşti cu pâne-amară,
 Amară şâ înketrită,
 Pentru militari gătită.
 Trenule, k'ica-ţ-ar roata,
 Să nu poţ duci armata.
 Trenule, k'ica-ţ-ar şâna,
 Să nu poţ duce maşâna.

*

/: Când am mărs la recutare, :/
 Eram tânăr ca o floare,
 /: Iar acum la libirare, :/
 Căpitanul strângă tare:
 /: – Sus piciorul, măi băiete, :/
 Nu ti mai gândi la fete,
 /: Căci fetile te-au uitat :/
 Din sara cari-ai plecat.
 /: Păsărică cenuşie, :/
 /: Spune la părinţ să ştie :/
 Căci eu plec la dătorie.
 /: De-ar da Domnul ş-a fi pace, :/
 M-oi duce şi m-oi întoarce,
 /: Dar de-a fi ş-a fi război, :/
 Nu mai vin eu înapoi.*
 Spuni, mamă, ce să fac
 Căci cu furca nu mă-mpac,
 Să nu fie cu păcat,
 Că de fus m-am săturat.

/: Sfâr, sfâr, sfâr, sfâr,
 Toată ziua torc în şâr,
 Ş-am să pun lâna pi foc
 Şi n-am să mai torc diloc.:/

La ci, maică, m-ai făcut,
 Că nu-mi place la prăşit
 Că-i serbinti soarili
 Şi-m moaí picoarili.

/: Dă-i zor, dă-i zor,
 Şi-m vine de somn să mor, of,
 Câ prea ardi soarili
 Şâ prea lungi îs zâlili. :/

Mamâ, știi si m-am gândit?
 Mai bini sâ mă mărit,
 Câ bărbatul m-a iubi
 Șâ di soari m-a feri.

/: Dă-i zor,dă-i zor,
 Bărbățele, pe ogor,
 Iară eu, sus pi cuptiori,
 Fac aňaza di trii ori. :/

Mamâ, mamâ, s-am pățit
 Măritat n-o trebuit,
 Mi-am luat belea pi cap
 Șâ mănari vrea sâ-i fac.

/: Si mă fac, si mă fac,
 Câ borș nu pot ca sâ-i fac
 Și tari m-o bocănit
 Câ mǎliga s-o-ncruzît, of! :/

colecția *Folclor din Bugeac*, au mai fost publicate următoarele texte:

Nora nenorocită

– Foaie verde ș’o lalea,
 Vină, noră, și-i mânca,
 Poftă mare n’ștepta!
 Nu mai fi așa miloasă
 Și nu mă pofți la masă,
 Că de când vi-s noră-n casă,
 Mă dă vântul jos de grasă.
 Când eram eu fată mare –
 Și frumoasă ca o floare;
 Când eram la mama fată,
 Măncam pâne de secară,
 Nu-mi părea deloc amară.

Dar de când m-am măritat,
 Mânânc pâne – grâu curat,
 Mânânc pâne și beau vin,
 La inimă pun venin –
 Venin negru și-nchegat,
 De la soacră căpătat,
 Și de bărătel muștrată.
 De-ar da Dumnezeu o boală
 Toate soacrele să moară,
 De-ar muri și soacra mea,
 Că nu pot trăi cu ea.

(p. 278-279; culege E. V. Junghietu, de la Trestian Tecla P., 22 de ani, în 1967)

De-aș trăi cât piatra-n luncă

De-aș trăi cât piatra-n luncă,
 S-o văd pe Leana la muncă,
 De-amiază când se culcă
 Și la prânz când ea mănâncă,
 Să-i iau șorțul să-i fac umbră,
 Să-i pun stânga căpătâi
 Și cu dreapta s’o mângâi.

Foaie verde mǎrăcine,
 Dragile mele copile,
 M-ați făcut din om neom,
 Ca pomul neroditor,
 Când nu face vara flori,
 Nici umbră la călători.

(p. 345; culege E. V. Junghietu de la Buzan Pintilie N., 55 de ani, 1969)

Din aceeași localitate, au mai fost publicate următoarele ghicitori:

Pământul

Ce este mai gras și mai bogat decât toate? (p. 298)

Mâța

Un boier trăiește'n casă,
șuba-i este de mătasă,
labele-s de catifea;
ziua doarme'ntins la soare,
noaptea-i dus la vânatoare –
poate i-a pica ceva. (p. 306)

Cuibul de pasăre

Au lucrat fără topoare,
casa colțuri n'are. (p. 308)

Furnicile

Patru sute de picioare
Merg grăbite pe cărare.
Ghici ce este? (p. 310)

Mustețile

Pe o muchie de deal
Șed două cozi de cal. (p. 312)

Gândul

Cine împlă mai repede? (p. 313)

Somnul

Când nu fac pe cheful lui mă chinuiește. (p. 314)

Șipul

Gât are, cap n'are. (p. 319)

Aripile morii

Am patru surori;
aleargă una după alta tot timpul
și nu se pot prinde niciodată. (p. 322)

Radioul

Cine n'are gură dar povestește? (p. 324)

Din sumarele observații făcute asupra culturii tradiționale românești care s-a păstrat în Satul Nou, se poate conchide că această comunitate este conștientă de identitatea sa românească (deși ei se numesc „moldoveni”), că acest fond cultural principal va dăinui, alături de limbă, că nu va putea fi șters de aluviunile culturale de suprafață și că de un eventual fenomen de aculturație nici nu poate fi vorba. Chiar o viitoare integrare culturală euro-americană, de care satele din zona investigată sunt foarte departe, deocamdată încercând o unificare culturală cu România, nu va fi de natură să înlăture acest strat de profunzime românească.

La culture de profondeur chez les roumains de Bessarabie du sud (une étude de cas)

*En juin 1999 on a fait, dans un village dont la population est en majorité roumaine: Satul Nou (Novosiolovka), district Sărata, région Odessa de l'Ukraine, un sondage sur le sujet de la culture populaire traditionnelle. Cette étude de cas a montré que les habitants de ce village, qui y sont venus du nord de la Moldavie (département Hotin), gardent intactes leurs croyances et coutumes, surtout celles concernant la noce, une grande partie de leur folklore musical et littéraire et aussi la langue archaïque du territoire de provenance. Tous ces aspects de leur culture sont roumains, bien qu'ils aient été sous occupation russe un siècle et demi. Malgré toutes les influences culturelles assimilées, il ne s'agit pas d'un phénomène d'**acculturation**. On peut anticiper aussi qu'une prochaine mondialisation culturelle ne pourrait pas enlever la couche culturelle roumaine de profondeur, grace à laquelle l'identité de cette microsociété se maintient.*